

Korszerű postpress – fapados könyvkötőképzés

Zentai Csilla

Gazdasági szakemberek szerint az ipari szakmai képzés nem tölti be rendeltetését, mennyiségben és minőségben nem elégíti ki a vállalkozások igényeit. Ez a helyzet hovatovább a termelő-szolgáltató szféra verseny- és fejlődőképességének gátja lesz. Ezért az állapotért – a felsorolni is sok és szerteágazó ok között – kárhozhatni szokás az iparágak közönyét is.

A nyomdaipar sokat tett és sokat tesz az ágazat utánpótlásáért. A nyomdaipari szakképzés minden területe és szintje igyekszik megtalálni és alkalmazni az ágazat igényeinek adekvát tartalmakat és feldolgozási módokat. Az országos képzési jegyzék legújabb változata kisszámú, tartalmilag jól körülhatárolt szakmában foglalja össze a meglehetősen összetett nyomdai tevékenységeket. A kiadványszerkesztő (amely utánpótlását az informatikai képzésekből is kiegészíti), illetve a gépmeister szakma iskolai ismeretanyaga általában megfelel az iparág jelen elvárásainak, sőt fundamentuma tud lenni a nyomdászat belátható szakmai fejlődésének.

Nem így a könyvkötő szakma, amely ez idáig elavult tartalmával, egy-két éve pedig képzési szintjével nemhogy a jövő felé nem mutat, de a nyomdai kötetesetek jelenbeli igényeit sem veszi eléggé figyelembe.

Közel négy évtizedes nyomdai működésem során mindvégig azt tapasztaltam, hogy *a könyvkötő szakma a nyomdászat mostohagyereke*. Sem képzése, sem művelése során nem egyenrangú a többi szakmával. Ez az integrációs-emancipációs probléma máig fennáll.

Pedig a könyvkötészet ősibb a nyomdászat egyéb ágainál. Története lényegében egybeesik a könyv történetével. Igaz, a könyvkötőipar felvirágzása, a modern könyvforma és könyvkötés kialakulása a könyvnyomtatás feltalálásának köszönhető. Ekkor vált a könyv tömegkiadvánnyá: csökkent le a mérete, lett kizárólagos anyagává a papír, s kötése is egyszerűsödött.

Zentai Csilla

A 18–19. század fordulóján a csaknem 350 évig lényegében változatlan nyomdászat teljesen átalakult. Találmányok hosszú sora született, és ezek nyomán a tipográfiai kézműipart a nagyipari nyomdászat váltotta fel. A nyomtatás és szedés után legvégül a könyvkötést is gépesítették, s egyre több, addig elkülönült szervezetekben (jórészt céhekben) működő és képzett könyvkötő vált nyomdai alkalmazottá, anélkül azonban, hogy a nyomdászszakma akkori magas társadalmi presztízse erre a foglalkozásra is kiterjedt volna. (Még a befogadás sem ment könnyen. Az 1881 óta létezett debreceni Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyletének könyvtárát például a könyvkötők 1923-ig nem használhatták. Sőt még 1946-ben sem ülhetek le a *csirizesek* a szedő és gépmeister urak aranybikabeli törzsasztalához.)

A könyvkötőszakma máig meg nem valósult nyomdászati identifikációja a szakmai képzés „*fejlődés*”-történetében is nyomon követhető. (Természetesen a könyvkötészet szervezett képzése is – céhes keretek között, a tudás elsajátításának igényes és aprólékos szabályozásával – megelőzte az intézményes nyomdászsképzést.)

Az 1960-es évektől a képfeldolgozás és ofsetforma-készítés szakmáinak elsajátítása kötelezően épült, a többi nyomdaipari szakmáé

épülhetett befejezett középiskolára. Ezen a szinten a tanulmányi időszak minden szakmában két év volt, a könyvkötőké csupán másfél. Az általános iskolára alapozó szakmatanulás egységesen három esztendeig tartott, de a nyomdai területek közül egyedül a könyvkötés nem számított az elméletigényes szakmák sorába.

Az 1960–1970-es évek nyomdaipari szakközépiskolai oktatása elsőként a kéziszedőknek adott egyszerre érettségit és szakmai kvalifikációt, pár évvel később pedig a gépmestereknek is. Ezekben az években a nyomdaiparban nagyarányú fejlesztések indultak el. A teljes vertikumú nyomdák technikában, új technológiák adaptálásában és főként dolgozó létszámban legdinamikusabban fejlődő üzemszeivé éppen a könyvkötészetek váltak. A modern kötetzeti berendezéseket, eljárásokat, anyagokat alkalmazni képes, esztétikai és műszaki érzékkel is rendelkező könyvkötők azonban nem a szakközépiskolák padjaiban formálódtak, hanem továbbra is a hároméves iparitanuló-oktatásban.

A meginduló technikusminősítő képzésben is csak kevesük fejleszthette tovább magát, mert ahhoz a szakmai képesítésen túl érettségire is szükség volt, amit az ambiciózus könyvkötő csak munka melletti három-négy éves levelező oktatásban szerezhetett meg. S ha ezt a kemény próbát is kiállta, nyomtatótechnikusnak vagy nyomtató-üzemmérnöknek tanulhatott tovább. Igaz a nyomtató megjelöléshez rövid ideig a „kikészítő” terminológiát is hozzákapcsolták, jeleként annak, hogy azért a könyvkötőnek is van köze a nyomdászathoz. E felelős folyamatok következtében a könyvkötő szakmai értelmiség kialakulása is elhúzódott.

Az 1970-es évek végén elsorvadt a középiskolai végzettségűek szakmunkásképzése, mivel minden formakészítő és nyomtatószakma taníthatóvá vált a szakközépiskolai oktatásban. Egy, csak egy szakma maradt továbbra is a hároméves képzésben, a művelője iránt egyre magasabb általános és szakmai műveltség igényét támasztó könyvkötészet.

Az egyenjogúság hiányának egyetlen előnye azért létezett. Budapest, Békéscsaba és Debrecen mellett azok a leggyakrabban megyeközpont városok is képezhettek és képeztek könyvkötőt valamely helyi szakmunkásképző és megyei-városi nyomda összefogásával, amelyekben nem működött nyomdaipari szakkö-

zépiskola. Így azután a képzésben országosan a könyvkötő lett a legnépesebb nyomdászszakma.

A két évtizede lezajlott társadalmi-gazdasági rendszerváltás az oktatásügyet, benne a szakképzést is, új pályára helyezte. Az OSZJ helyébe lépő OKJ első változatában a nyomdaipar hatalmas igényekkel lépett fel. Az igen differenciált nyomdai foglalkozások szinte mind egyikét szakmástitotta, a berakótól az ívnyomó gépmesterig, a tekercsnyomótól a stancaformakészítőig. Amit az indokolatlan tagoltság közepette pozitívumként kell hangsúlyoznunk, az az, hogy ekkor végre megtörtént a könyvkötőszakma egyenjogúsítása és a nyomdászati szerves részeként való identifikálása. *Kimondott, hogy ez a szakma összetett tartalmú, az ismeretek és készségek kiterjedt körét alkalmazó nyomdai foglalkozás, a több évszázados hagyományokat is őrző kézműves jelleg mellett a műszaki és anyagi tudományok vívmányait felhasználó modern technológia.* Elsaajátítása és művelése a formakészítés és nyomtatás szakmaival egyenrangúan középiskolára épüljön, a szakma tartósan fennálló kettős (kézműipari és gépi könyvgyártó) jellegének megfelelően egyéves közös, két irányba is továbbfejleszhető kézi kötési alappozással, s további egyéves kézi könyvkötő vagy nagyüzemi könyvgyártó specializációval.

A nagyüzemi könyvgyártó szakma az ország másfél tucatnyi élvonalbeli könyvkötészete számára éveken keresztül jól felkészült, korszerű ismeretekkel rendelkező szakembereket biztosíthatott volna, még annak ellenére is, hogy a tananyagból fájóan hiányzott a géptani-műszaki alappozás, de ez a képzés alig fél évtizedig létezett, a nagyüzemi könyvgyártó szakmában végül is csak egy évfolyam tudott szakvizsgázni.

A 20. század végén a nyomdászati fejlődése nem tevékenységek differenciálódásaként, hanem integrálódásaként írható le. Gondoljunk a prepress-tevékenység sokoldalúságára vagy a formakészítést és sokszorosítást közelítő olyan eljárásokra, mint az ívlevilágítás, CtP, digitális nyomtatás, CCI-rendszerek. Ezért értehetünk egyet a 2003. évi OKJ-korrekció szakma-összevonásaival. Az indokolatlanul különválasztott ív- és tekercsnyomó szakmák helyére a nyomdai gépmester szakma lépett, igaz, a „megszüntetve megőrzés” ismert trükkjével. A neve azt sugallta, hogy mind a két géptípusra képez, ám tanterve a korábbi ívnyomóéval volt azonos.

Az egységesítés a könyvkötőszakmát hátrányosan érintette, kiiktatta belőle a korszerű nyomdaipari gyakorlathoz, a nagyüzemi könyvgyártás igényeihez igazodást. A szakmai gyakorlat gerincét 2003-tól a 2009. évi szakmai vizsgáig olyan témák képezik, mint a paszpartu, fotó- és bélyegalbum, díszdobozok, üzleti, nyílás mellé, eresztőbe táblázott vagy éppen ugróhatás vászonba-félbőrbe kötött könyvek készítése. Megtanulandó az eszközök alkalmazása is: a hántolókéstől a bordafogóig, a vasalótuskótól a schriftkasztniig, a filettától a görgetőig, az enyvfőztől a keményítőfőző berendezésig. A korszerű technikákat *alkalmazás szintjén* a lemezolló, a prések, a kézi aranyozó gép és legbonyolultabbnak az ívágó gépek képviselik. Bár nyilvánvaló volt, hogy a munkaerőpiacon országosan évente maximum három-négy, ősei tudását magas szinten gyakorló kézi könyvkötőre lehet szükség, a nyomdaipar igénye viszont ennek többszörösére rúg az automatizált-komputerizált géprendszerekkel minőségi sorozatgyártást elvégezni képes könyvkötő szakemberek iránt. Hogy e szakképzés munkaerő-piaci illeszkedése legalább névleg megvalósuljon, a szakmai elméleti tantárgyak felölelik a könyvgyártás gépeinek, technológiáinak témaköreit, de a gyakorlati vizsga feladatai még idén is tradicionálisak: előre elkészített kézműves remek, vizsgabizottság előtt megmunkált hamis-betáblázott könyv és betáblázott félbőr-kötés. Gépbeállítás, -kezelés nem követelmény a szakvizsgán.

A 2006-ban életre hívott, felmenő rendszerben érvényesülő szakképzési innováció legfontosabb jellemzője, hogy úgy mond *kompetenciaalapú*. Azaz, a majdani tevékenység feladatprofiljából határozza meg azokat a szakmai, személyes, társas és módszerkompetenciákat (régebbi, többé-kevésbé ekvivalens megnevezéssel: készségek, képességek, jártasságok), amelyeket elérni-kimunkálni a szakmai oktatás legfőbb célja.

A könyvkötő feladata a továbbiakban is ket-tős, a rendeletben kiadott szakmai és vizsgakövetelmény szavaival: *„a nyomtatott papírvívből állítja elő – a munkatáska leírása alapján – a készterméket, a megrendelő igényei szerint. ... önállóan dolgozik, nyomdaterméket gyárt. Használja a kézi könyvkötő szerszámokat. Kezeli, karbantartja a könyvkötő gépeket.”*

Ezzel a meghatározással nem vitatkozunk.

A tananyagmodulok, -elemek számarányát vizsgálva azonban úgy találjuk, hogy képzés nem szolgálja a szakma folyamatos megújulását. A konkrét kötetzeti technológiát feldolgozó szakmai elmélet összes óraszámából (261) a kézi könyvkötés modulra 139-et, a nagyüzemi könyvgyártás-kötészeti gépek modulokra 122-öt határoztak meg a tananyagkészítők. A szakmai gyakorlat idejéből (979 óra) 499 óra jut a kézi könyvkötésre, melyben sok hasznos, kézügyességet és precizitást fejlesztő művelet mellett ismét találkozunk nyeles görgető, vasalótuskó, hántoló és alkalmasával, oromselegővarrással, bélyeg- és fotóalbum-készítéssel. Alig valamivel mostohább a modern gépi kötetzet képzésbeli helyzete: a nagyüzemi könyvgyártás gyakorlat 13 témájára (vágás, hajtogatás, brosúragyártás, könyvtest-képzési eljárások, táblakészítés és -nyomás, beakasztás...) 320 óra, a kötetzeti gépek gyakorlatra (gépbeállítás, -üzemeltetés, -karbantartás) 120 óra a tervezett, azaz mindösszesen 480 óra.

A 2008/2009. tanévtől kizárólagosan képzett új szakmastruktúra könyvkötészetet érintő intézkedésének legfőbb pontja, hogy a szakma ismét megfosztott (egyen)rangjától. A kiadványszerkesztő, nyomdai gépmester, nyomdaipari technikus szakmai képzés érettségi után következhet, sőt még a papír- és nyomdaipar mezsgyéjén elhelyezkedő (a nagyüzemi könyvgyártás zanzásított elméletét is tartalmazó, csak felnőttképzésben oktatható) nyomtatvány-feldolgozó szakma a középiskola befejezett négy évfolyamához kötött. A jelen és a jövő könyvkötőjének a nyomdaipar és iskolai véleménye és igényei ellenére, sőt azokkal szemben a képzési szintet meghatározó döntnökök szerint elegendő az általános iskola nyolc osztályára épülő két éves szakmai képzés. Végére is ez csak egy évvel kevesebb az 1960–1990-es évek három éves iparitanuló-képzésénél. (Akik az új szakmastruktúra kialakításában részt vettünk – a szakmai érdekképviseletek, nyomdai vállalkozások és iskolák nevében –, történelmi igazságtételként még azt a javaslatot is tettük, hogy a hangszlyozottan középiskolára épülő kézi-műszaki jellegű oktatás *könyvkötő gépmesterek* kiképzésére irányuljon. A városunkban a közeljövőben működését kezdő külföldi tulajdonú nyomdaüzem álláshirdetésében például nyomdai gépmesterek mellett könyvkötészeti gépmestereket keres.)

Tehát visszajutottunk a 30-40 évvel korábbi hároméves oktatás gyengébb – mert rövidebb – változatához, a nyomdai könyvkötőszakma többi nyomdászfoglalkozáshoz viszonyított újbóli aláértékeléséhez. (Azzal itt most nem is kívánok foglalkozni, hogy a kötelező iskoláztatás 18 éves korig kell hogy tartson, tehát az iskoláknak kétéves orientációs-előkészítő oktatás beiktatásával kell trükközniük.)

A könyvkötőoktatást (is) alapvetően a nyomdai munkaerő-kereslet vezérli, s az – meggyőződésem szerint – nem a múlt értékeit a távlati tudatosság fölé helyező képzési tartalmat és képzési szintet determinálja. A jelen nyomdai ipara a korszerű szakmai témakörök és kompetenciák színvonalas továbbadásával tehet legtöbbet jövőjéért. Ennek jegyében a jelennek megfelelő, jövőnek alapot képző könyvkötőoktatás kialakítását a nyomdásztársadalom és szakmai szervezetei egyik legfontosabb feladatának tartom. Mert, Táncsics Mihály szavaival,

„A céh megalakulásától a könyvkötőképzés meghatározott tartalommal és szervezett keretek között folyt Debrecenben. A céhszabályzat 25 artikulusa közül 11 a szakmatanulás mikéntjéről, a mesterré válás grádicsairól szól. „Az inasok felfogadása 4 esztendőre légyen, ha pedig ifjú volna, 5-6 esztendőre.” Az inasságot a legényidőszak követte, ennek része volt a vándorlás. A vándorlásaiból hazatért legény vizsgát tett. Mégpedig, határozzák meg 1705-ben „úgy mint régenten szokás volt”. Tizenennyő nap alatt a maga költségén négy darab remeket kellett készítenie. Ezek: „1 fólió könyv, egy oktáv, 1 duodecim – ezek aranyasan, kapocsra legyenek – és 1 alphabetum tiszta deszkában”.

aki nem jól tanítja meg mesterségét, utóbb maga vallja kárát.

Könyvkötő szakképzés

Jelenleg az alábbi képzési formák léteznek:

◆ **Könyvkötő** szakma.

– OKJ szám: 31 527 01 0000 00 00

Feltételek: nyolc általános iskolai végzettség és betöltött 16. életév.

Időtartam: 2 év.

Csak szakmai tantárgyakkal, iskolarendszerű oktatás, nappali, két nap elmélet és három nap gyakorlati képzés.

◆ **Kötészeti gépkezelő** szakma.

– OKJ szám: 31 527 01 0100 31 01

Feltételek: nyolc általános iskolai végzettség és betöltött 16. életév.

Időtartam: 600 óra (kb. fél év).

Csak felnőttképzésben, tanfolyami jelleggel.

◆ **Nyomtatványfeldolgozó** szakma.

– OKJ szám: 51 213 02 0000 00 00

Feltétel: középiskolai végzettség.

Időtartam: 1200 óra (kb. 1 év).

Csak felnőttképzésben, tanfolyami jelleggel.

◆ **Papírfeldolgozó** szakma.

– OKJ szám: 51 213 02 0100 31 01

Feltételek: nyolc általános iskolai végzettség és betöltött 16. életév.

Időtartam: 600 óra (kb. fél év).

Csak felnőttképzésben, tanfolyami jelleggel.